

ВЕЛКО ТОНЕВ. КОТЕЛ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО.

София, 1993, 288 стр.

Никой не е пророк в собственото си отечество, но това не пречи всеки да обича родния си край. Както се обича майка, преди да осъзнаеш колко е добра и хубава; както се обича либе, преди да си го докоснал.

Такава е неразгаданата магия на кръвта. Но истинската и дълбока обич идва с мъдростта на времето и преживените години. Когато не само очите и усмивката, но и душата, и мъката, и радостта на любимия са станали твоя съдба.

И с родния край е така. Обичаш го с първичния инстинкт на кръвта и земята, дори когато тя е каменна пустиня и ражда само тръни и коприва. Но знаеш ли как се обича земя, откъснала най-хубавото кътче на Балкана и дала хляб на твоите деди; обвеена със славата на дълголетни борби с поробителя, натрошила ятаганите и сплескала куршумите на кърджалии и нашественици, откърмила титани на духа? Котленци, прозорливите, горделивите котленци знаят!

* * *

За тяхната легендарна земя разказва книгата на Велко Тонев "Котел през Възраждането".

Любопитният ще я отгърне с интерес, познавачът историк и краевед ще я прикътта в раклата с най-ценните си книги, а завистникът ще рови изпод корените, за да я посмачка или отрече.

"Толкова е писано за Котел, какво ново може да се каже 116 години след освобождението на България?"

На пръв поглед репликата е злаяда, но тя има зад гърба си пълна лавица с книги и писания за стария Котел. Като почнете от генерал Йохмус, Феликс Каниц, Георги Раковски, Константин Иречек, Захарий Стоянов... минете през спомените на Женда Вичов и Момчо Драганов, сериозните проучвания на професор Арнаудов, та до публикациите на Цончев, Стамов, Велева, Върбанов... Завидно много за един градец, пък бил той и с името на Котел!

След този водопад от стара, нова и най-нова книжнина, ражда се и тръгва по водата "Котел през Възраждането". С бледокремава, изящно нарисувана корица и триста страници труд, погълнал най-творческите години на автора.

Равносметката тепърва ще се прави, но, струва ми се, това е книгата, която за първи път дава цялостна картина на Котел през Възраждането.

Един увлекателен документален разказ за възникването, въздигането и утвърждаването на Котел като една от твърдините на българския дух — от тимара на спахията Муса (в средата на петнадесети век), през дервентджиите, овчарите, джелепите, до невероятния поп Стойко Владиславов и нанизът от светли имена подире му: Бозвели, Берон, Раковски, Богориди и десетки още, известни на цяла България котленци, отмерващи голямата възродителна роля на старопланинския градец.

В книгата на Велко Тонев има всичко, което един културен съвременник би искал да знае за миналото на своя град: възникване на селището, състав и поминък на населението, учебно дело и културни институти, прочути духовни пастири и книжовници, борци против кърджалийските нашествия, борци за освобождението на България...

Е, добре! Това е задължително за всеки труд от този жанр. Много важно е, разбира се, какви въпроси се засягат, но още по-съществена е тяхната интерпретация: как е овладян историческият материал, как е разработен и поднесен на читателя. Знае се, че почеркът на автора налага своя колорит, погубва, осивява или извисява всяко творческо дело. Сравнения са може би излишни, но колцина знаят или помнят биографиите на Ботев от Иван Унджиев, от Михаил Димитров? Макар те и да тежат с приносни моменти, биографията на Ботев, написана от Захарий Стоянов е, която шества през годините и прави от Ботев кумир на следващите поколения. А фактите в основата си са едни и същи. Затова дължа да отбележа: Велко Тонев е успял в издирването, подбора и документирането на фактите, а след това ги е накарал да оживеят на страниците на книгата. Въпреки че бележките - по шест-седем, че и повече на лист, могат да отвърнат погледа на "гладкия" четец. Впечатлението за препънат слог обаче е измамливо. Бележките и отправките към източниците са нещо, без което такъв труд не би имал право на живот, но те си остават встрани от вниманието на "нетърпеливия" читател. Прецизен в доказателствата, но не роб на факта, авторът е успял да ни поднесе един рядко сполучлив разказ за хора, нрави и събития с разнообразен подход, с намерени интересни детайли, които сътворяват пъстро и запомнящо се историческо четиво.

Вижте само за момент как ни е представено богатството на женската котленска носия през XIX век: подробно и спокойно описание - фустан, елци, салтамарка, ръчник, престилка - тъкана на "клетки" или на "сурми" - лапчуни, чепици, накити и сърмени гайтани... а след тях - куплети от народна песен, образни като моминската носия, запечатващи се трайно в паметта:

“Я стани, Славке, я стани,
Та се хубаво премени:
с визиян хустан атлазен,
със зелен елек гюмюрсичен,
опаши синя престилка,
и вържи жълти алтъни,
забради морава драм язма,
и обуй черни чепици.” (с. 42)

И още един цитат за сътворяването на народни песни по тлаки и седенки:

“На тези седенки се раждат многобройните, може би хиляди народни песни. Плод на колективното народно творчество, те се отличават със забележително поетическо дарование и изтъкват още веднъж таланта и способностите на котленската жена...” Котленки най-спорно работят, кога пеят и се веселят. Те обичат да хитруват и въобще са големи присмехулки. Затова днес, каквото се случи в Котел, утре за него е готова приличната песен. Ако е приключението жалостно, и песента е жална, ако е смешно, и песента е смешна, сатирическа и проч.” (сп. Периодическо списание (ПСП) I. 1872, кн. V - VII, с. 33).

В една от многото песни те иронизират абаджиите, които се задържат по-дълго време в Котел, но като шивачи се обличат по-модно и с това предизвикват закачливите котленски моми и невести:

“Пустите абаджийчета,
хай им голяма тъфрата,
ала им празна кисията.
Где си, все на Ново село,
аршините си продават,
ножиците си залагат,
за пусто вино червено,
за пуста върла ракия!” (с. 45)

* * *

До скоро не познавах Велко Тонев. Мост хвърли помежду ни “Котел през Възраждането”.

Газил малко-много из лабиринта на архивите, прехвърлям с благородна завист натежалите от документи страници на книгата и с респект си мисля за сизифовския труд на автора. Имам чувството, че е прочел всичко, писано

за Котел, и е проучил всички достъпни архивни документи - от Тимарския регистър на Никополския санджак през 1486 година, до най-новите книги, монографии и статии в периодичния печат. Прочел, преосмислил, подбрал и преплел най-ценното в нишките на своя труд. Без претенции да бъде изчерпателен, че не всичко случило се може да намери място в една такава книга.

Не знам как работи Велко Тонев, но струва ми се с много труд и творчески съмнения. По седем пъти мери доказателствата, преди да отреже. Оглежда едно, съпоставя го с друго, сблъсква ги, претегля ги, приема ги или отхвърля, винаги с лично отношение там, където се налага да "вземе страна". Затова поднася на читателя една избистрена и вярна историческа картина, без да скрива недостатъците на "своите герои", без да се бои от истината, колкото и нелицеприятна да е тя. Това прави книгата истинска и ценна. Да я прочетеш, че да ти остане ищах пак да се връщаш към нея и при всяко препрочитане да намираш нещо ново - шарка или име на незнаен котленец, живял достойно и подпрял с раменете си върховете на Балкана.

Немалко страници от книгата са посветени на познати, бележити имена. Но под тях, в основата са вградени сенките на хиляди обикновени хора: черковници, даскали, книжовници, овчари, джелепи, абаджии, дервентджии и въстанници. Тях авторът с особена любов открива скрити в документите, техните имена изписва, за да знаем, че великото и великаните по дух не се раждат от нищото.

Накрая, може би, ще ме препънете с въпроса: не казахте нищо за недостатъците на книгата. Къде авторът греши, какво не е смогнал да направи?

Като всяко човешко дело, разбира се, и "Котел през Възраждането" има своите недостатъци. Но те не се набиват в очи, не стряскат, не развалят впечатлението от голямото и хубавото, което Тонев е постигнал. Затова оставям графата "недостатъци" празна.

Основното е удоволствието да пътуваш през "Възраждането" на професор Тонев, да изследваш заедно с него нашенската историческа съдба и да споделяш впечатленията си с онези, които са още пред прага на книжарницата.

Без повече разгръщане на страниците и опит за вникване в "тайните" на тази книга, бих сложил точка върху И-то с едно сърдечно пожелание: Дай боже всекиму такава авторова сполука! Дай боже всекиму такъв град с историята, настоящето и бъдещето на Котел и котленци!

Тодор Ташев